

České pohraničí po Schengenu – představení projektu

Milan Jeřábek,
Univerzita J. E. Purkyně v Ústí n. L.
Jaroslav Dokoupil,
Západočeská univerzita v Plzni
Tomáš Havlíček,
Univerzita Karlova v Praze

WORKSHOP 4. 12. 2009

geogrant pohraničí I, II

- Postavení pohraničí v regionálním rozvoji České republiky se zřetelem k zapojení ČR do evropských struktur, GA ČR, 1999-2001 (UJEP Ústí n. L., ZČU Plzeň, UK Praha, MU Brno, OU Ostrava)
- Pracovně podmíněné migrace jako součást mezinárodního (přeshraničního) trhu práce Česka v kontextu evropské integrace, GA ČR, 2002-2004 (UJEP Ústí n. L., ZČU Plzeň, UK Praha, MU Brno, OU Ostrava)

další výzkumy

Instituce	Dosavadní zaměření
UJEP	Metodika hodnocení sociálních a ekologických souvislostí ekonomické transformace: teorie a aplikace, Proměny sociálních struktur na pozadí měnící se kulturní krajiny, přeshraniční spolupráce malých a středních podniků, demografický přechod
UK	výzkum periferních oblastí Česka, výzkum českého venkova, výzkum česko-rakouského pohraničí, výzkum změn využití ploch, výzkum role lidského a sociálního kapitálu v rámci regionálního rozvoje českého pohraničí a periferních regionů
ZČU	Plzeňský kraj, Komplexní regionální výzkum v západních Čechách, Marketing měst jako inovační strategie pro střední a východní Evropu

shrnutí současného stavu poznání

- studium pohraničních oblastí
- charakteru a funkce hranice
- geografická poloha
- hraniční efekty
- vymezení pohraničí
- příhraničí / pohraničí
- hraniční regiony – šíře příhraničního pásu – „inverzní jádrové“ území
- hypotézy regionálního vývoje: difúze, polarizace, bariéra či prostor zprostředkování
- administrativní struktury vč. euroregionů a tzv. euroměst
- přeshraniční spolupráce > integrace pohraničí > Evropské unie > tzv. vnitřní hranice EU

ČESKÉ POHRANIČÍ PO SCHENGENU: ÚZEMÍ SVÉBYTNÉ, OSCILAČNÍ A/NEBO TRANZITNÍ?

Projekt Grantové agentury Akademie věd České republiky (č. IAA 311230901)

UNIVERZITA
J. E. PURKYNĚ
V ÚSTÍ NAD LABEM

ZÁPADOČESKÁ
UNIVERZITA
V PLZNI

EUROPE
SANS
BARRIÈRES

EUROPE
WITHOUT
BARRIERS

hlavní cíl

- přispět syntetickým přístupem k **obohacení a prohloubení teoretické základny** geografické organizace obecně a problematiky pohraničí konkrétně
- **prostředkem** k tomu bude výzkum přistoupení ČR do Evropské unie a následně zapojení do schengenského prostoru, resp. objektivní dopady i subjektivní vnímání těchto událostí
- **v analytické rovině** se přitom soustředíme na deskripci aktuální situace ve středoevropském kontextu s využitím relevantní datové základny vč. realizace řady vlastních empirických (sociologických) šetření v tuzemsku i zahraničí
- **aplikační stránka** je zastoupena studiem administrativy, legislativy i politiky hospodářské a sociální soudržnosti ve vazbě na pohraničí (viz např. příslušný operační program či strategické dokumenty regionálního a lokálního rozvoje)

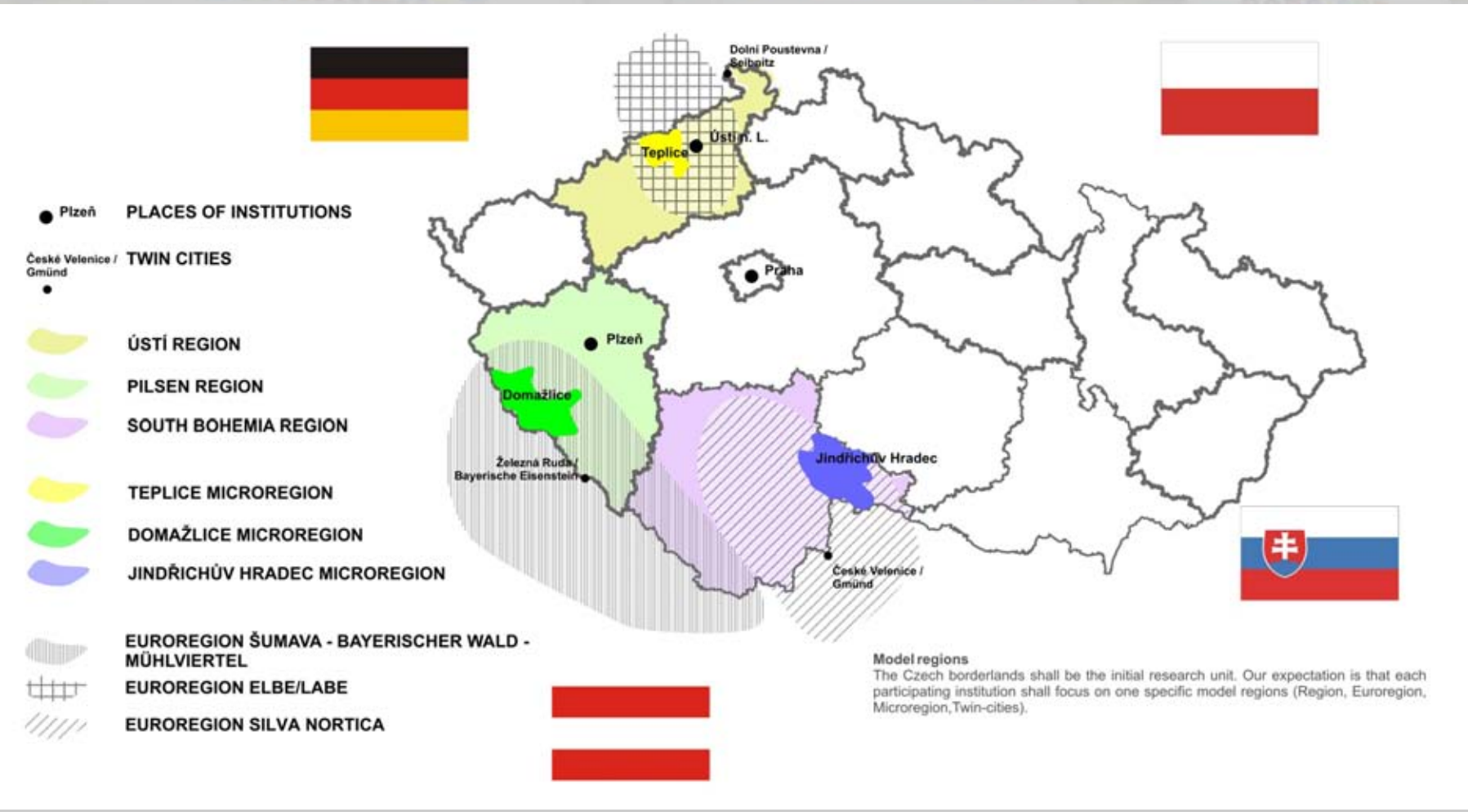

regionální dimenze výzkumu

Úroveň	Územní diferenciacce	Studium pohraniční problematiky	Garance
makro	pohraničí Česka resp. jeho vazba na celostátní struktury (vnitrozemí)	s převahou tzv. vnějších aspektů	T. Havlíček (a UK)
mezo	jednotlivé úseky, regiony soudržnosti, kraje, euroregiony a mikroregiony, sem se koncentrují naše vlastní aktivity	úloha přeshraničních institucí, např. euroregionů	J. Dokoupil (a ZČU)
mikro	jednotlivá, konkrétní sídla či vybrané subjekty regionálního a lokálního rozvoj	orientovaný na „vnitřní síly“	M. Jeřábek (a UJEP)

modelové regiony

ČESKÉ POHRANIČÍ PO SCHENGENU: ÚZEMÍ SVÉBYTNÉ, OSCILAČNÍ A/NEBO TRANZITNÍ?

Projekt Grantové agentury Akademie věd České republiky (č. IAA 311230901)

UNIVERZITA
J. E. PURKYNĚ
V ÚSTÍ NAD LABEM

ZÁPADOČESKÁ
UNIVERZITA
V PLZNI

první etapa (rok 2009)

- bližší seznámení s teoretickými (obecnými) přístupy > bibliografie relevantní literatury
- poznání situace v zemích s vnitřní hranicí EU před rokem 2004 resp. delším zapojením do schengenského prostoru > návštěva vybraných regionů pohraničí – př. německo-nizozemské
- analýza příslušné datové základny v potřebném věcném, časovém a územním detailu na úrovni modelových regionů > soubor tematických map (atlas), zpracovaný na základě jednotné metodiky
- prezentace průběžných poznatků analytického charakteru a diskuze dalšího postup > workshop pro akademickou sféru
- > **konkretizace designu projektu a rozpracování teoretických aspektů pro vlastní empirický výzkum**

úloha a funkce hranice, povaha, dosah a obsah hraničního efektu

- definovat a charakterizovat úlohu a funkci hranice v nových podmínkách (po rozšíření Evropské unie 2004/2007 a zapojení do schengenského prostoru)
 - Otevřená hranice v rámci Schengenu ztrácí jako politická bariéra na významu a je velmi propustná, a proto zde hraje stále větší roli efekt kooperace, resp. integrace.
- specifikovat povahu, územní dosah a tematický obsah hraničních efektů, a to jak za celé pohraničí Česka, tak za nižší, zpravidla administrativně vymezené územní jednotky
 - Dochází k vyšší míře všestranných kontaktů především na lokální úrovni, vzájemného pochopení prostřednictvím poznání (přebírání zkušeností druhé strany) a tím k vytváření přeshraniční občanské společnosti a přeshraniční územní identity.

ČESKÉ POHRANIČÍ PO SCHENGENU: ÚZEMÍ SVĚBYTNÉ, OSCILAČNÍ A/NEBO TRANZITNÍ?

Projekt Grantové agentury Akademie věd České republiky (č. IAA 311230901)

UNIVERZITA
J. E. PURKYNĚ
V ÚSTÍ NAD LABEM

ZÁPADOČESKÁ
UNIVERZITA
V PLZNI

geopoloha pohraničí, shodné a odlišné rysy vývoje pohraničí Česka na základě případových studií

- potvrdit proměnu geopolohy pohraničí – z území periferního do exponovaného, lze považovat pohraničí za inverzní k jádrovým územím zpravidla ve vnitrozemí
 - Díky rychlé proměně geopolohy českého pohraničí z uzavřeného (železná opona) k otevřenému území (Schengen) získaly pohraniční periferní oblasti velký potenciál možného rozvoje (efekt kooperace) oproti vnitřním periferním oblastem. Přesto vykazuje pohraničí nadále periferní charakter vůči jádrům ve vnitrozemí.
 - Pohraničí má specifickou polohu, která se změnila z výrazné periferie na prostor potenciálních kontaktů. Jejich stupeň využití je silně závislý na ekonomické síle a ochotě ke spolupráci na „druhé straně“. Nejvyšší stupeň využití potenciálu se realizoval a realizuje tam, kde jsou na nejnižší úrovni (obcí) společné zájmy.

úloha aktérů a subjektů (networking), role územní samosprávy resp. komunální/lokální úrovně, role euroregionů a tzv. euroměst / 1

- analyzovat úlohu aktérů v rozvoji pohraničí, a to při rozlišení tzv. tvrdých a měkkých struktur; zvláštní pozornost bude věnována utváření jejich odpovídající sítě (networking)
 - Rozhodující role patří aktivním osobám (stakeholder) s přeshraničním (evropským) myšlením, disponujícím lidským (vzdělání, jazyk, komunikace) a sociálním (vytváření sítí, důvěry a schopnost spolupracovat) kapitálem. Vyšší vliv a míru utváření příhraničních sítí vykazují institucionální aktéři (starosta, zástupci euroregionu atd.). Většina populace se ovšem do příhraničních aktivit zapojuje pouze okrajově.
 - Přeshraniční vertikální a horizontální partnerství je nedostatečně vyvinuto. Nabízí se možnost využití zahraničních zkušeností/modelů. Čím geograficky blíže a nižší řádovostní úroveň (lokální úroveň), tím je spolupráce užší a efektivnější.

úloha aktérů a subjektů (networking), role územní samosprávy resp. komunální/lokální úrovně, role euroregionů a tzv. euroměst / 2

- identifikovat roli správních úrovní (NUTS 2, NUTS 3), euroregionů, mikroregionů a obcí (euroměst) v rozvoji pohraničí, přičemž se zaměřit zejména na přenos poznatků a pozitivních zkušeností (best practices)
 - Kraj jako územně samosprávná jednotka vyvíjí nedostatečnou přeshraniční, resp. mezinárodní aktivitu a spolupráci.
 - Úloha euroregionu je poměrně malá, na vině je nedostatečná propagace dílčích aktivit realizovaných s podporou EU. Podle zkušeností v západní Evropě bude význam euroregionů v budoucnosti narůstat.
 - Euroměsta jsou modelovým příkladem, kde lze sledovat kvalitativní změnu funkce hranice po pádu železné opony. Vývoj spolupráce v euroměstech předznamená (inspiruje) rozvoj euroregionu (území vyššího řádu).
 - Vzorové příklady jsou nedostatečně popularizovány, obecně slabá reflexe problematiky sdělovacími prostředky .

vnitřní struktura pohraničních regionů a lokalit, postavení pohraničí v širších vazbách, konkurenceschopnost (konkurenční potenciál) pohraničních regionů

- posoudit postavení pohraničí v širších územních a regionálně politických vazbách, zejména se zřetelem k protisměrnému působení centripetálních a centrifugálních sil
 - Schengenský prostor znamená pro české pohraničí z pohledu státu nárůst a ve střednědobé budoucnosti i převahu centrifugálních sil nad silami centripetálními. Příhraniční regiony se tak daleko více budou orientovat z důvodů výhod spolupráce na přeshraniční sousední území než na přilehlé území ve vnitrozemí.
- komparovat konkurenceschopnost (konkurenční potenciál) příhraničních regionů navzájem a s regiony vnitrozemskými
 - Pohraniční oblasti vykazují dlouhodobě nižší potenciál k regionálnímu rozvoji než u regionů vnitrozemských a to především z důvodů absence významných jader. Tento nízký konkurenční potenciál mohou příhraniční oblasti kompenzovat přeshraniční kooperací, resp. interakcí. Díky Schengenu se tak z českého pohraničí stává ve střednědobém horizontu (10 až 15 let) prostor možných intenzivních přeshraničních aktivit a to jak v rámci obecného regionálního rozvoje, tak i politické, kulturní, společenské i ekonomické dimenze.

názory veřejnosti a představitelů vybraných oborů

- zjistit názory veřejnosti a představitelů vybraných institucí na aktuální dění v pohraničí, a to prostřednictvím realizace řady vlastních empirických (sociologických) šetření v tuzemsku i zahraničí podchycujících vnímání schengenského prostoru u obyvatel i institucí, postihnout regionální diferenciaci této percepce
 - Subjektivní vnímání socioekonomického vývoje a situace v pohraničí (na základě opakování vybraných otázek dotazníkového šetření 2000 x 2010) vykazuje značnou stabilitu postojů.
 - Subjektivní reflexe situace obyvatelstvem se do jisté míry shoduje s reálným stavem na základě objektivního zhodnocení (např. prostřednictvím statistických údajů).
 - Dění v pohraničí se zaměřením na oblast sociální, ekonomickou a environmentální je posuzováno odlišně podle strukturálních znaků (např. věk, vzdělání) a územně diferencováno (velikost místa bydliště, region, vzdálenost od hranice/komunikace).

Schengen

- posoudit fenomén Schengenu v českém pohraničí v kontextu možného poklesu významu národní identity a naopak možného nárůstu identity regionální (vč. přeshraniční dimenze) a nadnárodní („unijní“)
 - Zrušení hraničních kontrol a zavedení otevřeného evropského prostoru bez bariér (Schengenská smlouva) vede k poklesu státní kontroly nad územím Česka a tím pravděpodobně i k poklesu státní (národní) identity. Naopak dochází (dojde) k nárůstu identity nadregionální (evropské, resp. středoevropské) a také k nárůstu přeshraniční dimenze regionální identity, jejímiž hlavními představiteli jsou euroregiony.

ČESKÉ POHRANIČÍ PO SCHENGENU: ÚZEMÍ SVÉBYTNÉ, OSCILAČNÍ A/NEBO TRANZITNÍ?

Projekt Grantové agentury Akademie věd České republiky (č. IAA 311230901)

ZÁPADOČESKÁ
UNIVERZITA
V PLZNI

přeshraniční spolupráce jako projev integrace, využití evropských fondů a programů / 1

- posoudit zásadní roli územní samosprávy resp. komunální/lokální úrovně v přeshraniční spolupráci
 - Zásadní roli pro konkrétní naplňování přeshraniční spolupráce má lokální územní samospráva příhraničních obcí. Role vyšších územně správních celků (NUTS 3, NUTS 2) je nedostatečná.
 - Důležitou roli pro rozvoj přeshraniční spolupráce i nadále hrají přeshraniční instituce – euroregiony. Zástupci českých euroregionů se účastní činnosti v AGEG, kreativně využívají zkušeností jiných evropských euroregionů.
- analyzovat bezprostřední přínos – využití evropských fondů a programů (v časové posloupnosti Phare CBC, Interreg a cíl Evropská územní spolupráce) jako prostředek posílení koheze příhraničních regionů
 - Evropské fondy a programy byly a jsou významným prostředkem pro posílení koheze českých a sousedních příhraničních regionů. Nový Cíl 3 - Evropská územní spolupráce – pomáhá zvýšit zájem krajů o rozvoj příhraničních regionů a přeshraniční spolupráce.

přeshraniční spolupráce jako projev integrace, využití evropských fondů a programů / 2

- charakterizovat dopady přeshraniční (na regionální úrovni mezinárodní) spolupráce jako nástroje konvergence na střeoevropské resp. evropské úrovni, která se orientuje jak na materiální tak nemateriální aspekty, přičemž zhodnocuje pozitivně vnímané nerovnosti i omezuje negativně reflektované rozdíly
 - Přeshraniční spolupráce jako nástroj konvergence střeoevropských regionů má jak aspekty materiální (zlepšení životní úrovně v periferních regionech), tak i aspekty duchovní (vyrovnáním se s historickými zkušenostmi a nastolení dobrého sousedství).

**ČESKÉ POHRANIČÍ PO SCHENGENU:
ÚZEMÍ SVĚBYTNÉ, OSCILAČNÍ A/NEBO TRANZITNÍ?**
Projekt Grantové agentury Akademie věd České republiky (č. IAA 311230901)

UNIVERZITA
J. E. PURKYŇE
V ÚSTÍ NAD LABEM

ZÁPADOČESKÁ
UNIVERZITA
V PLZNI

územní diferenciacie a typologie českého pohraničí

- specifikovat shodné a odlišné rysy vývoje pohraničí Česka, a to na úrovni krajů, euroregionů, mikroregionů (SO ORP) a lokalit (case studies)
 - Dopady vstupu ČR do Schengenu jsou rozdílné na různých hierarchických úrovních. Klíčovou roli ve vývoji českého pohraničí hrají lokální/regionální aktéři, významný vliv má i přírodní potenciál.
 - V souvislosti s významnými milníky novodobé historie (vstup do EU, do Schengenu) se mění typologie českých euroregionů.
 - V hospodářské efektivnosti se nadále uplatňuje západo-východní orientace (gradient) podmíněná mj. historicky – dichotomie hranice s železnou oponou a hranice bez ní, resp. nově vytvořené.
 - Projevuje se závislost na kvalitě zemědělského půdního fondu a nadmořské výšce: území s lepší kvalitou dosídleno resp. neztratilo obyvatele, naproti tomu krajina vyšších nadmořských výšek (nad 600 m) ekonomicky i populačně ztrácí.
 - Dopravních tahy se projevily či se projeví na mikroregionální úrovni jako hlavní rozvojový faktor.

společenský význam grantového projektu

- „mnohovrstevnost“ (komplexnost) zkoumaného procesu
- úzká spolupráce s různými subjekty decizní případně podnikatelské sféry – např. *MMR ČR, MZV ČR či MPO ČR*, dále jednotlivé *krajské úřady a Asociaci krajů ČR, euroregiony a Sdružení euroregionů ČR, Svaz měst a obcí ČR* apod.
- dokumenty na úrovni celoevropské, bilaterální, národní i regionální
- *Operační program Nadnárodní spolupráce, Strategie regionálního rozvoje ČR, Operační programy přeshraniční spolupráce*

druhá etapa (rok 2010)

- vlastní kvalitativní i kvantitativní výzkum: příprava, realizace a prvotní vyhodnocení empirických šetření v terénu
 - respondenty obyvatelé modelových regionů
 - předvýzkum Elbe/Labe, Železná Ruda/Bayerische Eisenstein, Silva Nortica
- možnost komparace s šetřeními realizovanými právě před 10 lety v rámci GG
- výzkum na druhé straně hranice ve spolupráci s partnerskými zahraničními pracovišti
- prezentace syntézy objektivního vyjádření a subjektivního vnímání za příslušné území ve spolupráci s decizní sférou: konference pro praktickou sféru

České pohraničí po Schengenu – představení projektu

- **Děkujeme za pozornost.**

- milan.jerabek@ujep.cz
- dokoupil@kge.zcu.cz
- tomhav@natur.cuni.cz